

Szemelvények a *Zenészet*i Lapok (1860–1876) és Erkel Ferenc kapcsolatának történetéből*

(Bevezetés: *A lapszerkesztő id. Ábrányi Kornél*) A XIX. század magyar zenetörténetéről szóló könyvek, tanulmányok egyik sokat emlegetett, valódi jelentőségéhez mérten mégis kevésbé méltatott szereplője *id. Ábrányi Kornél* (1822–1903), akinek sokirányú munkássága meghatározó jelentőségű volt a század magyar zenei mozgalmaiban.

A zenetörténeti irodalom alapján kirajzolódó Ábrányi-kép a háttérből irányító „szürke eminenciás” portréját vetíti elénk, aki Liszt és Wagner magyarországi baráti körének tagjaként a magyar főváros zenei intézményeinek fontos szereplője volt, jóllehet többnyire csupán az események egyik mellékszereplőjeként bukkant fel. A vitatható értékű, valószínűleg már a kortársak által kiérdemelt állandó szókapcsolatot – Ábrányi „a zenei élet mindenese” – nem cáfolják, csupán némileg árnyalják azok a munkák, amelyek tevékenységét zeneszerzőként, zenei íróként vagy zenepedagógusként méltatják.¹

Az egyetlen mindmáig érvényes, az Ábrányi-életmű valódi jelentőségét megragadó értékelés Szabolcsi Bence tollából született, aki *A XIX. század magyar romantikus zenéje* című alapvető munkájában² vázlatosan bár, de fő vonásaiban mégis a lényeges hangsúlyokat láttatva, a harcos szervezőt, saját kora krónikását kidomborítva jelenítette meg hősünket abban a fontos szerepkörben, amelynek hivatott betöltésével Ábrányi a XIX. századi magyar zenei élet egyik meghatározó vezéralakjává vált.

A következő tanulmány – tizenhét Ábrányi által írt Erkelre vonatkozó szemelvény közreadásával – annak a nagy muzsikusi elődnek állít emléket, aki az első magyar zenei szaklap, a *Zenészet*i Lapok megalapítójaként és főszerkesztőjeként (1860–1876) a magyar zenei publicisztika minden műfajában nagy formátumú gondolkodóként, hazai és külföldi kortársaihoz való viszonyában pedig európai látókörű művelődéspolitikusként szolgálta a magyar zene ügyét.

(*Az életút fő állomásai*) *Id. Ábrányi Kornél* 1822. október 15-én született a Szabolcs megyei Szentgyörgyábrányban, eredeti családi nevén lászlófalvi és mikeföldi *Eördögh* Alajos fiaként.³ Az apa Szabolcs vármegye főjegyzője, majd alispánja volt, aki egyik birtokáról 1843-ban változtatta a család nevét „Ábrányi”-ra. Otthonuk a reformkori magyar szellemi élet egyik központja volt, ahol „*a pazar fényvel bútorozott terem, a gazdag könyvtár, mely a legrégebbi klasszikusoktól elkezdve a legújabb irodalmi termékeket mind magában foglalta, továbbá a zajos élet, művelt utazók látogatása*”⁴ jellemezte azt a színteret, amely Ábrányi Kornél gyermekkorát a műveltség és a jólét sugárzó meleg családi élet biztonságával megajándékozta. A család vendégei között megfordultak Ábrányban a magyar verbunkos hőskorának legendás képviselői: „*Lavotta tíz évig tartózkodott Ábrányban és a magyar Orpheus az öreg Ábrányinak hagyományozta híres Straduari [!] hegedűjét... [de] Martinovics⁶, Bihari és Boka [is]) rendes vendégek voltak Ábrányban.*”

Ábrányi a maga módszeres zenei tanulmányai kezdetére egyik önéletrajzi írásában így emlékezett vissza: „*kora gyermekéveimben német, cseh nevű s születésű zenetanítók fejeleme alatt nyögtem, kik egy kukkot sem értettek a magyar nyelvből, egyet kivéve, akinek szintén nem volt ugyan magyar neve (Kirch János), de jobb magyar volt s több érzéssel bírt már akkor a magyar zene iránt, mint talán összes kollegái az országban*”.⁷

Már indulásakor szembeüthetett tehát Ábrányi a korabeli Magyarország zenei művelődésének sajátos kettősségével: a vidéki nemesi kúriákon hallható magyar verbunkos zenét, mint ahogy azt az otthonukban megforduló cigányzenészek zenélségi gyakorlata bizonyította, zeneileg írástudatlan vagy félanalfabéta, naturalista muzsikások közvetítették, a mesterség európai hagyományait ugyanakkor jobbra idegen származású, az asszimilálódás útján éppen csak elinduló városi zenemesterektől lehetett elsajátítani. Ilyen volt *Kirch János* (1810–1863), a nagykárolyi zeneiskola tanítója, különös programadású magyar zongoraábrándok szerzője, majd őt követően *Dolegni Vilmos* nagyváradai egyházzenesz, akitől zongoraleckéket vett a hamarosan zeneszerzői terveket is szövögető fiú.

Szerencsés véletlen, hogy Ábrányi igen korán, szülei nagyváradai házában találkozott a fiatal Erkel Ferencel, akinek elementáris zongorajátéka, a korabeli európai zene valamennyi fontos áramlatát képviselő repertoárja és a magyar zene jövőjéről alkotott nagyszabású elképzelései életre szóló távlatokat nyitottak számára. Így ír erről: „*A 30-as évek első felében a kolozsvári színtársulat s annak operája is rendszeren egy pár hétre terjedő kirándulást tett a téli évadban Nagyváradra, mely város szintén egyike volt az időben a magyar szellemi élet fellendítőinek. 1834–35-ben is ellátogatott oda Erkel Ferencel, mint a társulat karnagyával. Ekkor nyílt legelőször alkalmam, mint még serdülő ifjúnak őt megismerhetni, kihez későbbben a művészeti ténykedések egész sorozata csatolt [...], sőt szerencsés is valék akkor pár hónapig a zongorajátékban tanítványa lehetni.*”⁸ Szinnyei József, aki kortársként még személyes adatfelvétel alapján írta meg Ábrányi életrajzát, röviden így kommentálja az Erkel Ferencel való megismerkedés nagy jelentőségét: „*Ő neki tulajdonítható, hogy Ábrányi Kornél végre szilárd elhatározottsággal a zeneművészetnek szentelte életét.*”⁹

A pályaválasztás történetében még egy emlékezetes epizódról kell említést tennünk. 1834-ben az akkor már országos híré *Rózsavölgyi Márk* (1789–1848) hegedűművész és zeneszerző is ellátogatott az Ábrányi-család nagyváradai otthonába. A házigazda 12 éves fiacskája saját, magyaros témájának eljátszásával kedveskedett a vendégnek, aki először jósolta meg, hogy a gyermekből „*egykoron még lelkes munkása, fontos tényezője lesz a magyar zeneművészetnek.*”¹⁰

A prófécia beváltásáig azonban még hosszú volt az út. A serdülő Ábrányinak először apja ellenállását kellett leküzdenie. Az apa nagyon is valós, emberileg érthető okokból ellenezte fia zenei terveit. A magyar zenészek korabeli perifériális társadalmi helyzete nem kecsegtetett olyan fényes jövővel, mint a vármegyei jurátus karrier. A fiúnak a családi tervek szerint először a „kötelező iskolákat” kellett elvégeznie, s bár nagyváradai középiskolás éveiben zenei tanulmányokat is folytatott, pályaválasztási terveit egyelőre titokban kellett tartania. Valószínűleg Erkel életrajzában saját önéletrajzi emlékei törhetnek fel, amikor Erkel diákéveiről így írt: „*Ferenc atya is azért úgy gondolkodott: legyen fiából jó zenész, műkedvelő, de [...] nézzen oly pálya után, mely bent a hazában a megélhetést biztosítja. Legyen prókátor, mérnök, doktor, vagy kereskedő, de a zene után ne kívánjon megélni. [A fiú ...] nem ellenkezett, de ez idő alatt mindig ott hordta szívében [...] a titkos szent szikrát.*”¹¹

A zene mellett korán kinyílt Ábrányi érdeklődése a társzművészetek, a színház és az irodalom iránt is. Az 1830-as évek nagy élményei között tartja majd egykor számon Déryné nagyváradai vendégjátékait, aki művészként jól tudta, „*miként kell az egyéniségből folyó természetadta genialitás kisugárzásával a hallgatóságot elragadni*”,¹² de éppilyen mohón figyelte Kisfaludy Sándor, Bajza József, Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály költészetének jelentkezését is. Barátaival együtt lelkesülten olvasta a reformkori magyar költészet remekeit, kívülről megtanulta a *Zalán futása* egész fejezeteit.¹³

A zenei, irodalmi, színházi impulzusok szomszédságában Ábrányi még egy jelentős, egész későbbi gondolkodásán nyomot hagyó tragikus eseménysort is átélt. Az 1830–1831-es lengyel szabadságharc leverése után – több hullámban – lengyel emigránsok érkeztek Magyarországra.

Az eltiport nemzet képviselőit nagy rokonszenvvel fogadták szerte az országban. Ábrányi személyes otthoni emlékei alapján vethette később papírra: „*Az előkelőbb magyar nemesi kúriák, melyek az akkori időben még mindmegannyi bevehetetlen várát képezték a magyar nemesi szabadságnak: telve voltak mindenféle társadalmi állású lengyel menekültekkel, kik ott mindenkor oltalmat, segélyt s biztonságot találtak [...]*.”¹⁴

A nagyváradi középiskolai tanulmányok után Ábrányi 1841-ben felkerült Pestre, ahol apja kívánságának eleget téve az egyetemen jogi tanulmányokat folytatott. A 19 éves fiatalember már 1841-ben módot talált rá, hogy nyomtatásban is megjelenesse zongorára írt *Magyar ábránd* című művét.¹⁵ 1842-ben zongoristaként debütált Nagyváradon.

1843-ra végre megtört az apai ellenállás: Ábrányi Kornél nagyobb nyugat-európai zenei tanulmányútra indulhatott.¹⁶ „*Beutazta Német-, Francia-, Angolországot, Belgiumot, Hollandiát s végre Párisban telepedett le, hol majd egy évet töltött [...], eltökéllett szándéka levén ott magát a művészetben kiképezni, egy ideig Kalkbrennertől s utóbb Chopintól vett leckéket.*”¹⁷ Chopin emlékei között meghatottan emlékezett a lengyel mester utolsó nyilvános fellépésére a párizsi Erard-teremben 1844-ben. A közelebbi dátum nélkül felidézett koncerten a nagy lengyel romantikus költő, Adam Miczkiewicz (1798–1855) is ott ült az első sorban, akinek heti francia nyelvű előadásain, mint egy szabadegyetemen, szintén rendszeresen részt vett.

1844. január 27-én Erkel *Hunyadi László*jának nemzeti színházbeli ősbemutatóján Ábrányi ismét Pesten volt,¹⁸ és folytatta megkezdett jogi tanulmányait, s közben részt vett a magyar főváros minden fontosabb szellemi-művészeti eseményében.

„*Mint lángostor; úgy száguldott már akkor keresztül-kasul a magyar költészet egén Petőfi [...]. Regény, dráma, színmű, éposz, lyra, képzőművészet, hazai műipar, zene, klubélet, társulás, vándor ének- és zeneszövetkezetek, mind talpra álltak s kaput döntögetve követelték a nemzeti aspirációk kielégítését*”¹⁹ – írta krónikásként az 1840-es évek második feléről.

1845-ben újra Nyugat-Európába, Londonba utazott, majd az év végén hazatért. 1846-ban Bécsben Joseph Fischhof²⁰ zenedei tanár vezetése mellett „*kitartó szorgalommal tanulmányozta a zongoraművészet titkait és a klasszikus zeneirodalmat*”.²¹ Liszt, Berlioz, Thalberg²², Willmers²³ pesti hangversenyeinek sikere pedig végérvényessé érlelte elhártozását: életcélja a „zeneművészeti pálya” lesz.²⁴

1847-ben zongoraművészként mutatkozott be Pesten, de a várt zenei karriert elsodor-ta a politika. Az utolsó rendi országgyűlés megnyitásán Ábrányi is a pozsonyi „arany-ifjúsághoz” csatlakozott; gróf Batthyány Lajos magántitkárának szorosabb baráti köréhez tartozott. Társai kívánságára gyakran zongorázott: Meyerbeer *Ördög Róbert*jének, Flotow – Pozsonyban rendkívül népszerű – *Mártha* című operájának részleteit játszotta.²⁵

1848 áprilisában már gyakorlati politikai szolgálatokat is vállalt: az 1848-as törvények szentesítését követően Batthyány Lajos miniszterelnöki körlevelét Ábrányi Kornél közreműködésével nyomtatták ki és küldték szét az országban.²⁶ A szabadságharc eseményeiben önkéntesként és nemzetörként vett részt; a világosi katasztrófát követően sok társához hasonlóan Ábrányinak is a „*szemmel tartott internált*” szerepe jutott.²⁷ Visszavonult a közélettől, családja elszegényedett, feleségét és gyermekeit zongoratanítástól és alkalmi hírlapírásból tudta fenntartani.²⁸

1855-től az egyik legtekintélyesebb politikai napilap, a Pesti Napló zenei referense lett, ugyanettől az évtől kezdődően pedig három évre szólóan csatlakozott az akkor még Brand néven tanító Mosonyi Mihály (1815–1870) zeneszerző-tanítványaihoz.²⁹

(*Ábrányi a zenei lapalapítás útján*) 1859-ben a Habsburg Monarchia pozícióinak látványos gyengülése, a francia–olasz–osztrák háborúban elszenvedett katonai vereségek, majd Lombardia elvesztése átmenetileg enyhítették a magyarországi önkényuralom szigorát. Az évtizedes némaság után hazafias tüntetések, megélenkülő kulturális és politikai élet jelezte a szellemi erők magára találását. A zenei élet képviselői a reformkor irodalmi mozgalmaira emlékeztető lendülettel keresték a maguk helyét a nemzet és Európa szellemi áramlataiban. A legsürgetőbb feladatok egyike volt egy központi orgánus, a magyar zenei sajtó megteremtése. Testreszabott feladat volt ez épp Ábrányi Kornél számára, aki kiváló szervezőkészségét, kitűnő tollát, nagy műveltségét egyaránt jól kamatoztathatta a hiányt pótló vállalkozásban. A Mosonyi Mihály vonzáskörében megforduló nemzedéktársak, Bartalus István (1821–1899) és Szénfy Gusztáv (1819–1875) zenetudósok, Rózsavölgyi Gyula zeneműkiadó (1822–1861), Mosonyival az élen mindannyian támogatták Ábrányi hírlapalapító terveit.

Egy 1859-es sikertelen kísérlet után³⁰ 1860 tavaszán újraéledtek az önálló zenei lap alapításával kapcsolatos elképzelések. A vajúdo közös gondolkodás jól rekonstruálható abból a hírlapi eszmecsereből, amely egyelőre még Ábrányi nyílt közreműködése nélkül, Mosonyi és Bartalus írásaiból bontakozott ki. Az e tárgyban írt cikkek sorát Mosonyi nyitotta meg egy feltehetően Ábrányi felkérésére írt – a *Pesti Napló* hasábjain megjelent – márciusi eszmevuttatásával.³¹ Mosonyi a zenei élet égető gondjait az erők összefogásával, a „magyar tudóstársaság” segítségével szerette volna megoldani. A Magyar Tudományos Akadémia illetékesei az Arany János lapjainál dolgozó Bartalus Istvánt bízták meg a válaszadással, aki Mosonyi gondolatait felerősítve egyetértőleg megállapította: „*egy bizonyos szellemi láncznak kellene egybefűzni a zenei tehetségeket*”.³² Két héttel utóbb Mosonyi újabb írásában már határozott alakot öltött a létrehozandó és megoldást jelentő intézmény: „*mindenekelőtt szükséges [...] egy magyar zene-lapot alapítani, melyben a zene fejlesztetése, s kimivelhetése elveit s kérdéseit kellőleg megvitatni, s tisztába hozni lehetne*” – írta.³³

1860. május 15-én Ábrányi elérkezettnek látta az időt, hogy hivatalos beadvánnyal forduljon Josef Protmann pesti rendőrfőnökhöz egy zenei lap engedélyeztetése tárgyában.³⁴

Mielőtt azonban kérvényét a hatóságokhoz eljuttatta volna – a társaival kidolgozott gondos forgatókönyv szerint –, Bartalus István vállalta a közvélemény és a megnyerni kívánt hatalom bővebb tájékoztatását. Május 13-án a *Vasárnapi Ujságban* megjelenő cikkében Bartalus már a tervezett vállalkozás legfontosabb célkitűzéseit is felvázolta: „*én is egy zene lapra szavazok, melynek főfeladata lenne zenészetünknek irányt adni, a rosszat kigyomlálni, e helyett jót ültetni; a nevelőket jó tanáccsal éltetni. [...] fontos feladata lenne e lapnak a zeneköltés terén is ellenőrködni...*”³⁵

Az engedélyezési eljárás ezután már nem ütközött lényeges akadályokba. 1860. augusztus 8-án megjelent a *Zenészeti Lapok* első száma, amely egyelőre csupán „próbaszámként” a potenciális olvasóközönség toborzását tűzte ki célul. Az 1860. október 3-tól, majd végre heti rendszerességgel megjelenő *első magyar zenei szaklap* korszakalkotó fejezetet nyitott a magyar zenei sajtó történetében. Az újság 16 éves fennállása során állandó anyagi gondokkal küszködve ugyan, de érdemi versenytársak nélkül is, reménytelennek látszó helyzetekből újjászületve a magyar zenei élet egyik meghatározó

intézményévé vált. Az érdem elsősorban Ábrányi Kornélé, aki az idők során laptulajdonosként is, főszerkesztőként is színvonalas, a kor valamennyi fontosabb európai zenei áramlatát közvetítő, egyben a sajátos magyar problémáknak is hangot adó *univerzális* zenei szaklapot tudott létrehozni. A siker másik zálogát az a nagyon is valóságos, láthatatlan olvasóközönség garantálta, amely a lap „megrendelőjeként” az átmeneti apályok idején is ott állt Ábrányi háta mögött, s küzdőtársként, erkölcsi erejével partner volt a *Zenészet*i Lapok fennmaradásáért folytatott napi küzdelmekben.

(*Kapcsolat Erkel Ferencsel, a Zenészet*i Lapok „törzselőfizetőjével”) A *Zenészet*i Lapok olvasói közül – *Erkel Ferenc élete és működése* című monográfiájában³⁶ – Ábrányi Kornél maga nevezte meg minden olvasója közül a legfontosabbat, Erkel Ferenc nevét, aki ugyan a legkiválóbb zenei szakembereket tömörítő lapban „maga mint író tényleg nem működött benne sohasem, de az a szellemi szolidaritás, melyben a lappal folytonosan állott [...] mindig erőt kölcsönzött annak, mely elől [...] a szorosan vett zenevilág sem zárkozhatott el”³⁷ – írta. Ő volt az a mindvégig itthon élő legnagyobb hazai kortárs muzsikás, aki – Ábrányi Erkel halála után írt szavaival – 1849-ben „osztozott a nemzet gyászában”, az 1850-es években „túrta a rabigát”, 1861–1867 között „oroszlánrészt vett ki az újból kivirult szabadságfa bódító virágillatából”, a kiegyezés után „tanúja volt az országnak, a főváros óriási fellendülésének”, s az 1875-ben létrejött Zeneakadémia tanáraként „megérte a nemzeti zene és kultúránk terebélyes fává növényét”.³⁸

Erkel Ferenc Ábrányi és egész korosztálya számára iránytű és példakép volt, aki egy-egy alkotásával, közéleti szereplésével ugyanakkor sokszor vitára ingerelt, meggyőzendő vitapartner volt. A lap, amelyet Ábrányi képviselt, folyamatos „párbeszédben”, sokszor egyenesen vitában is állt olvasójával, még ha e „párbeszéd” a külső szemlélő számára néha egyoldalúnak, Erkel részéről érdemi válasz nélkülinek tűnt is fel. E kommunikáció nyomán mégis a lap utolsó éveire korszakos jelentőségű „közös” teljesítmény, európai rangú magyar műzene és az ezt szolgáló európai színvonalú magyar zenei intézményhálózat született.

Erkel Ferenc „A világ folyása, a politikai események s a társadalmi mozgalmaknak mindig élénk megfigyelője s kísérője volt. Nyilvános helyekre, kaszinó, írói kör vagy klubokba nem járván – kivéven a [...] sakk-klubot – a hírlapokat rendszeresen saját lakásán olvasta, melyekből mindennap többfélét s többféle politikai irányút hozatott magának rendes előfizetések nélkül, kivéven a zenészeti szaklapokat, melyeknek rendes törzselőfizetője volt” – jegyezte fel Ábrányi a krónikás alaposságával.³⁹

A *Zenészet*i Lapok 1860-tól 1876-ig tartó történetének monografikus feltárással – amely az Ábrányi-életmű döntő életszakaszát, legjelentősebb alkotói periódusát, s benne az Erkellel való napi kapcsolat részletes dokumentálását foglalná magába – még adós a magyar zenetudomány.

Az Erkel-kutatás, elsősorban Barna István, Legány Dezső, Németh Amadé munkái az Erkel-művek keletkezéstörténetére vonatkozó legfontosabb sajtóhíradásokat már számba vették.⁴⁰ Sajnálatosan hiányos azonban az életmű előadóművészi, közéleti aspektusainak bemutatása, s mindezek nyomán az az „összkép”, amely részletesen dokumentálná, miképpen módosult e másfél évtizedben az Erkel-kép: hogyan látta, hogyan láttatta a mindennapokban a legnagyobb hazai zeneművészt Ábrányi és a köré csoportosult munkatársak gárdája. A különböző hírlapi műfajokban felbukkanó, Erkellel kapcsolatos cikkekből felszínre kerül-e újabb, eddig ismeretlen forrás az Erkel-zeneművek forrásláncában. Megtudható-e újabb életrajzi tényanyag életviteléről, utazásairól, tisztségváltásairól, kortársaival való napi kapcsolatáról, küzdelmeiről. Ezek a zenetörténet kérdései.

A zenei sajtótörténet a lap, mint „közös mű” felől közelít. Melyek voltak a zenei élet különböző szinterein dolgozó szereplők megfogalmazott közös céljai, és a megvalósítás során lap és olvasója, esetünkben Ábrányi és Erkel képes volt-e a közös feladat szolgálatában összehangolt együttes cselekvésre?

Az első évfolyamokban kezdetben úgy tűnt, igen. Valamennyiük közös eszményképe a kor legmagasabb zenei technikai színvonalán álló hazai zeneszerző volt, aki a magyar népdal és a verbunkos hagyományainak értő felhasználásával a német, francia, olasz nemzeti iskolákkal egyenrangú magyar nemzeti műzenei stílust, mint írják, „magyar világzenét” teremt. Az 1861-ben bemutatott *Bánk bán*, majd a zongorakivonat megjelenése „alkalmat adott [...] a kor legműveltebb, legkörülményesebb magyar zenei gondolkodójának, Mosonyinak, hogy megírja a XIX. századi hazai zeneesztétika egyik kiemelkedő értékű tanulmányát” – írja Bónis Ferenc Erkel és Mosonyi kapcsolatáról szóló tanulmányában.⁴¹ A *Bánk bán* korszakos jelentőségét értékelő szakszerű bírálatok egy időre el tudták hallgattatni a zeneelméleti köntösbe burkolódzó Erkel-ellenes erőket. A hatalmas közönségsiker a művésztszak jótékony gyűrűjébe rejtett, látszólag a hazalátogató Joachim József⁴² javára rendezett „művészi estély” palástolta.⁴³ De a hatalom gyanakvását nem sokáig lehetett elaltatni.

A kiegyezés felé hol siető, hol megtorpanva haladó közélet Bécszet képviselő erői sajnálatosan hamar megtalálták a módját, hogy a *Zenészeti Lapok* hasábjain Erkel szakmai vetélytársait egy időre Erkel valódi ellenségeivé tegyék. 1862-ben még érezhető, hogy Ábrányi és köre a cenzúra parancsára kényszerült „barátságtalan” kritikák megírására, amelyek éle elsősorban a *művek* ellen irányult. A későbbi személyeskedő sajtótámadások azonban már „elvi alapra” helyezkedve tudományos meggyőződést is létrehoztak, amelyet Szémfy Gusztáv és Mosonyi Mihály elméleti munkái a *magyar zenei evolucionizmus* téziseivel támasztottak alá. Ez az elmélet – Bartók és Kodály elméleti alapvetésének korai XIX. századi előfutáraként – a népezenére kívánta alapozni a „fokokként” felépítendő szerves magyar műzene programját. Legtisztább formájában idézzük fel Szémfy Gusztáv egyik jellegetes megnyilatkozását: „Hozzá fogtam népdalaink gyűjtéséhez [...]. A gyűjtött népdalokat összhangosítam [...], ekkor kezdtem újból komponálni, mégpedig népdallal kezdém, de ezekben már magyar érzést észleltem. Ezután a népdal színvonalán feljebb álló dalokat átkomponáltam s végre sikerült tiszta magyar irányban komponálnom [...].”⁴⁴

A „fokokként” felépítendő műzene elméleti programját azonban legalábbis kérdésessé tette az Erkel zeneszerzői műhelyében formálódó *élő zene*, a *Bánk bán* utáni későbbi újabb remekművek (*Dózsa*, *Brankovics*) további folyama. A szerkesztőség egykori zavarának okaira Ábrányi Kornél Erkel halála után írt Erkel-életrajza már tárgyilagos és távolságtartó választ talált: „Mikor Hunyady [...] már majdnem két évtizeden keresztül ragyogott a magyar zene egén, annak világa mellett gyűltek össze a későbbben felébredt munkások ásóval és kapával, hogy a fényes kupolához méltó pillérfalakat is emeljenek.”⁴⁵

1862–1864 között az Erkel elleni elégedetlenség kifejezésére – a politika nyilvánvaló nyomására – Erkel nemzeti színházi műsorpolitikája szolgáltatta a legtöbb municiót. Ahogy a filharmóniai hangversenyekről szóló kritikákban és a „Nemzeti Színház” rovatban Ábrányiék minduntalan szóvá tették, a karmester Erkel – úgy mond – „túlságosan gyakran” tűzte műsorára Verdi és a kortárs francia nagyopera alkotásait, és nem szerepeltette jelentőségéhez mérten Wagner művészetét.⁴⁶

Wagner művészetének eltérő megítélésében a magyar zenei élet egykorú nagy dilemmája is kifejeződött. Mint azt az Erkel-szakirodalom számos helyen megállapítja, miközben Erkel saját műveiben 1867-től, a *Dózsától* kezdődően felfedezhető Wagner mintaadása, karmesterként féltette a nemzeti opera első eredményeit a német mester elementáris hatásától: ez húzódtott Wagnerrel szemben tanúsított kétségtelen elhárító gesztusai mögött. Vele szemben Ábrányi és a *Zenészet*i Lapok köre ugyanakkor a magyar műzene megújulásának – a népzene melletti – másik lehetséges mintáját látta és láttatta Wagner művészetében.

A magyarországi Wagner-recepció története ugyanakkor, ahogy a *Zenészet*i Lapok Wagnerrel és Erkelrel kapcsolatos későbbi állásfoglalásai is jelzik, nem csupán a művek befogadásának története. A kiegyezés előtti években Wagner neve a magyar zenekritikában egyfajta politikai szimbólum is volt: a '48-as eszméihez hű Ábrányi és munkatársai számára – a hangadó bécsi Wagner-ellenes körökkel szemben – Béctől való „csak azért is” függetlenségünk, önálló véleményalkotásra való jogunk zenei kifejezője lehetett.

Ezt igazolja később Erkel és a *Zenészet*i Lapok körének 1867 utáni ismételt közlekedése, majd legteljesebb kibékülése. Amikor a Nemzeti Színház színpadán az 1860-as évek második felében sorra megszólaltak Wagner operái, s a pesti koncertéletben teljes szakmai vértetben helyet kért és kapott a wagneriánus Richter János (1843–1916) karmester és Mihalovich Ödön (1842–1929) zeneszerző nemzedéke, a *Zenészet*i Lapok egyre gyakrabban aggályainak adott hangot: a pesti növekvő Wagner-kultusz nem kimondatlanul is Erkel korábbi félelmét, saját megtalált hangunk elvesztését eredményezi-e valóban?

A magyarországi Liszt-kultusz 1867 utáni kibontakoztatásában, a hangversenytermeknek közönséget nevelő Országos Magyar Daláregyesület központi vezetőségében, majd a Zeneakadémia és az önálló Operaház létrehozásáért folytatott napi küzdelmekben a *Zenészet*i Lapok, azaz Ábrányi Kornél és Erkel Ferenc már *együtt lép fel* mindentűt a kiegyezés utáni állami élet hivatalos küzdőterein.

Az 1874-ben bemutatott Brankovics György kritikái, vagy a *Hunyadi László* egyik előadásának 1876-os értékelése egy olyan életmű alkotásainak szakavatott bírálatával szól közönségéhez, amelyben Erkel *egész* életműve a *Zenészet*i Lapok egykor meghirdetett programjának, a „magyar világzene” képviselőjének egyetemes nagyságrendű beteljesítőjeként áll előttünk. Ábrányi Kornél és a *Zenészet*i Lapok szerkesztőgárdája nem is titkolja: a sikerben az első magyar zenei szaklap is osztozni kívánt.

SZEMELVÉNYEK

1. „Erkel, a magyar dalműszerzés országának határtalan bánja” Portré kortársak között négy nappal a *Bánk bán* ősbemutatója után

„Egy ritka élvezetes s érdekes művészi estélyről kell olvasóink előtt megemlékezni, mely e hó 10-én ment végbe az Európa-szálloda éttermében. Joachim⁴⁷ e ritka nagy művész s hazánk valódi büszkesége – képezte ott a köz s gyupontot, mely körül a fővárosi zenészet világa legkitünőbb képviselői, a lelkesedésnek egész odaadásával összegyűltek. Határtalan volt a kedv, humor, s lelkesedés, mely mindinkább felfokozódott a pezsgő-dugók folytonos pattogásai, s Patikáros Ferkónak⁴⁸ ez estén maga magát felülmúló eredeti játéka mellett, mely – s általában magyar zenénknek ép oly ősz eredeti, mint kedélyt felzaklató sajátosságai – oly rendkívüli hatást gyakoroltak a nagy művészre, hogy saját vallomása

szerint még soha nem érzett kedélyhullámzásokon ment keresztül. A művészeti eszmék s térek különböző képviselői mind egy koszorúba egyesültek Joachim lángelméje körül, s legalább elmondhatni, hogy ez este mindnyájan egy értelemben voltak. Ott volt *Erkel*, a magyar dalműszerzés országának határtalan bánja s nagyura; *Volkmann*⁴⁹, az európai mély gondolkodású zeneköltő; *Mosonyi*, a zeneköltészet s irodalomnak ezen kiapadhatatlan örök forrása; *Reményi*, a magyar népdaloknak páratlan eszményesítője; *Doppler*⁵⁰, Huber, Kohn, Suck, Deutsch, Rottfeld sat. sat. mind megannyi edzett vitézei a művészetnek s zenészetünknek. Hogy az alkalmi felköszöntések, s élccel teljes szólamok halmaza nem hibázott, ezt szükségtelen említeni is. Különös hatással volt *Reményi* felköszöntése a nagy művészre, melyben minden kételyt eloszlató magyar őszinteséggel kifejté Joachim művészi jelentőségét, kit minden élő hegedűművészek fölé helyezett. Az egész társaság őszinte elismeréssel fogadá e nyilatkozatát művész hazánkfíának, meg lévén győződve, hogy az, legtisztább szíve sugallatából vette eredetét. Nem kevésbé emelé a kedélyeket Dr. Arányi, Mosonyi, s Lichtenstein humorteljes felköszöntéseik s jól alkalmazott repülő élceik, mondataik. Joachim a legmelegebb szavakkal viszonzta a művészeti világnak eme valódi lelkesedésből eredt ovatióját, s csak a közelgő hajnal volt képes feloszlítani a kedélyes társaságot, mely magával vitte egy feledhetetlen estély szép emlékezetét.”

(*Zenészeti Lapok*, 1861. március 13., 24. sz., 192.)

2. Egy fiaskó: a *Sarolta* Részletek Ábrányi kritikájából

„Nemzeti színház. / Június 26-án először, 28-án másodsor s július 1-jén harmadszor adatott / SAROLTA. / Eredeti regényes víg opera ERKEL FERENC-től, szövegét / írta CZANYUGA JÓZSEF.”

„Kitűzött feladatunk kötelességét teljesítjük, ha tüzetesebben hozzászólunk e dalmű bírálatához, mely bár szerzőnek elébbi remekműveivel mindenben s egészben össze nem hasonlítható, s soha azt a hatást, elragadtatást nem szürendi a nagy közönség, úgy laikus mint műértő része előtt: de azért sok tekintetben kiválóbb s figyelemre méltóbb momentumokat tüntet fel, minthogy ama közönyösséget megérdemelné, mellyel iránta nem csak a napi sajtó, de a közönség nagy része is viseltetik. [...] midőn Erkel a küzdönokra lépett, első szerencsés választásával mintegy kijelölni látszott a tért, irányt, mellyel egyedül kielégíthető, felfokozható marad a magyar közönség hazai műérzéke. – A történeti drámák jóval elébb mentek ez úton s irányban, s ebből természetesen következett, hogy a magyar dalművek szövege sem maradhatott hátra saját hátránya nélkül ez iránytól.

Erkel hatásköre mintegy tetőpontra hágván e részben Bánk-Bán-jában; mi sem volt természetesebb, minthogy utána következő új művének villanyozó hatása attól fog leginkább föltételeztetni a magyar közönségnél, ha vajjon a megtelt villamfolyam medre szélesbülend-e vagy sem általa?

Vannak zeneköltők, kiknek a természet mintegy kijelölte a tért, melyen működni hivatásuk. A sokoldalúság keresettsége már nem egyszer érezteté a speciális géniuszokkal az eltévesztett lépés kedvezőtlen következéseit. Mit sem vélünk Erkel zeneköltői s hivatottságából levonni akkor, midőn azt állítjuk, hogy ő kiválóan a magyar drámai zenészetre van teremtve, s ha valódi indokát kell meghatároznunk legújabb műve kevésbé általános hatásának s a feszült nagy várakozások csak részbeni kielégítésének: úgy ezt egyedül azon körülményben véljük feltalálhatni, hogy oly térre engedé magát ragadtatni, melyen

nem érezhető magát tökéletesen otthonosnak, s e mellett egy oly szövegkönyvnek adott előnyt választásával, mely nem csak nem méltó zeneköltői génuszához, de fércalkotásánál, idomzatlan rímeteténél s sivár kietlen pusztasághoz hasonló költőietlenségénél fogva minden lelkesülhető momentumtól megfosztja a vele foglalkozó zeneköltőt. [...]

Erkel legújabb dalműve annyi nagy becsű s szépséges részeket mutat fel, mennyit csak tőle minden körülmények között is joggal megvárhatni. – A magyar typus, finom művészi kidolgozás, s a hol lehetséges volt a magasabb eszményesítés ezúttal is főtulajdonait sőt kiválóbb részeit képezik az egésznek. Hogy az összhatás azonban még sem az, minek lennie kellenék: ez szerintünk egyedül a szöveg bábeli chaoszában, indokolatlan cselekvényeiben, költőietlenségében, s mindezekből folyó érdektelenségében keresendő. – Elemzésünk folytán lesz alkalmunk állításainkat be is bizonyítani, s kellő érvekkel támogatni.

Ezúttal még csak azt említjük fel, hogy a dalmű kiállítása s előadása körül a legnagyobb gonddal jártak el. Hollósy⁵¹ (Sarolta), Benza (ordító kántor), Ellinger (Géza király), Bignió (Gyula vitéz) s Kőszeghi (a főpap) szerepeiknek művészi reputációjukhoz méltóan megfeleltek. Szerző többszörös zajos kihívásokban részesült, s a színház első előadáskor zsúfolásig megtelt. – Az előadás részleteiről, valamint az egész műről legközelebb bővebben szólandunk.”

(*Zenészeti Lapok*, 1862. június 26., 39. sz., 319–320.)

3. Támadások keresztttüzében

„Jóakarók” Erkel karnagyi székét ajánlják fel a magyar fővárosban Liszt számára

„Több hazai lap azt a hírt közlé, hogy főuraink egy része ajánlani akarja a nemzeti színház igazgatóságának, hogy hívja meg Lisztet a nemzeti színház karnagyságára.

Ha igaz, úgy csak helyeselhetjük főuraink buzgalmát, kik ez által bizonyára a nemzeti színház s művészeti ügyeink emelésére gondoltak. Mi már többször indítványoztuk Liszt meghívását oly formán, hogy művészeti működésének tér nyitvatván ez által állandóul át tesse lakását a magyar fővárosba. A nemzeti színház operai művezetését véljük azon egyedüli méltó állásnak, melyet méltóképpen elfoglalhatna, s melyet – erősen hisszük – be is töltene úgy, hogy nemsokára európai hírre emelkednék e feltűnő hanyatlásnak indult műintézetünk. A lelket s művészetet gyilkoló apathiának, trivialismusnak s egyoldalú egyedáruskodásnak vége szakadna akkor, s mintegy bűvös vessző érintése alatt új életre ébrednének dermedésbe sülyedt művészeti viszonyaink. – Főurainktól függ a szép s üdvös eszme megvalósítása. Adja az ég, hogy ne csak hír maradjon az, minek teljesültét százezrek óhajtják!”

(*Zenészeti Lapok*, 1863. február 12., 20. sz., 160.)

4. A sorok közötti írás-olvasás penzuma: „A királynévali kettős is el lőn ejtve”

„Folyó hó 5-én a nemzeti színházban »Bánk-bán« opera adatott Erkelről, Stéger Ferenc⁵² közreműködése mellett, ki – mint hirdette volt – önkint felajánlá magát, miután az előadás tiszta jövedelme a színház kardalnokainak volt szárvna. – Ezen közkedvességű dalmű színrehozatala [...] egészen meglepte a közönséget s oly zsúfolt házat eredményezett, minőre alig emlékezünk. Már csak ezen körülmény is mutatja, hogy mennyire érdekeltetik a magyar közönség a magyar dalművek iránt, s hogy állandósításuk a repertoiron, minő gazdag forrását képeznék a jövedelmeknek. De épen az a szomorító, hogy a mostani viszonyok s személyzet mellett, épen a magyar operákhoz lehet legkevésbé reményünk. Maholnap Párisban vagy másutt hamarább fognak magyar dalműveket hallani, mint Budapesten. Az alkalmas magyar énekművészek részint elbocsátva

részint készülöben vannak. [...] Vagy talán egészen a véletlenre bizza magát az igazgatóság s azt hiszi, hogy mindig akad egy Stéger, ki önkint felajánla magát vendégszerepekre a magyar operákban? [...] Stéger [...] mind művészi éneke, mind pedig szép átérzett játéka által nem csak igyekezett magát felülmulni, de valóban remekelt is; hogy az igazgatóság miként gondolkodik? ez az ő bölcs terveihez tartozik; de annyit be kell látnia, hogy a magyar dalművészet méltó képviseltetése nélkül, minden lehet a magyar színház csak a honi művészet csarnoka nem, s hogy e végett – maga iránt való tekintetből is – végre még is csak szükséges legalább annyit áldozni, mint a Troubadour vagy Ernániért, vagy ha úgy tetszik, egy ördögös darab gépezetért.

A gépezetről eszünkbe jut a színpad tervezett újraátalakítása, melyet – mint hírlík – Brand, a darmstadti udvari színház gépésze fogna végrehajtani. [...] De mig ez bekövetkeznék, ajánljuk az igazgatóság figyelmébe a földszinti állóhelyeknek korlát által való elkülönítését a zártszékekhez vezető bejárástól, mert az mégis csak bosszantó lehet a fizető közönségre nézve, hogy zsúfolt ház esetében, ha csak Nadar-léghajóval nem rendelkezik valaki, lehetetlen eljutnia székéhez, amint Bánk-bán legutóbbi előadásánál is előfordult, midőn számtalan nő, férfi – s ezek közt több idegen – kénytelen volt az egész első felvonás alatt a színház hideg előcsarnokában dideregni, s ennek végeztével is csak a legnagyobb tolakodás, lökdösés s gombsinórszakgatás mellett juthatott helyéhez. [...] A közönség kényelmével is lehetne talán valamit gondolni, kivált ha az nem sokba kerül.

Az opera előadása – Stégert kivéve – a gyengék közé tartozott, sőt sok tekintetben határos volt a fiaszóval. Elszomorodunk, visszagondolván ez opera hajdani fénynapjaira! Petur szerepét a távollevő Simon helyett Bodorfí adá, de a híres s hatásos bordalt annyira elferdíté, hogy csak a magyar közönség áldott elnéző természetének köszönheté, hogy nem részesült az olaszországi nem igen hizelgő demonstrációkban. **Ezt a dallamot már uton utfélen éneklí a gyerkőc is** [kiemelés: Sz. K.], annál megfoghatatlanabb s megrovandóbb, hogy Bodorfí úr még a dallamát se tudta könnyv nélkül megtanulni, magyar színházi baritonista létere. [...] **a 3-ik leghatásosabb strófát kénytelen volt Erkel kihagyni.** [kiemelés: Sz. K.]

A királynévali kettős is el lón ejtve, [kiemelés: Sz. K.] Hoffbauer Zs. k. a. ez egykori hatásos szerepével nem képes többé tapsokat aratni. Hangja egy idő óta tetemes hanyatlásnak indult; [...]

Markovics-Pauliné assz. sem volt ez este úgy hangjánál, mint szokott. Bizonyos indispozitio hátrányára volt énekének. A tiszaparti jelenetben, miolta ő éneklí Melinda szerepét, szerfelett meglassittatnak az időmértékek, mely eljárás – Hollósy K. Melindáját véve előképül – nem nagy előnyére szolgál az előadásnak. Ha már egy részét ki is hagyja az eredeti koloraturáknak, de legalább a folyó dallamok egykori időmértékéhez hú lehetne. A nagyon vontatott előadás nem hisszük, hogy szerző intentiojával megegyeznék. – Kőszeghi [Tiborc] mint a régi gárda egyik kipróbált tagja, ez uttal is becsülettel megállotta helyét.”

(*Zenészeti Lapok*, 1863. november 12., 7. sz., 55–56.)

5. Erkel műhelyében „katedra-izgató” darab, Dózsa-opera készül

„Zenészeti újdonságok”

„Amint a lapok írják, Erkel Ferenc ismét egy új magyar operán dolgozik, melyhez a szöveget Jókai »Dózsa« című drámájából kölcsönzé.

Ez okvetlenül hamarább fog színrekerülni mint Wagner »Lohengrin«-je!”

(*Zenészeti Lapok*, 1864, 19. sz., 152.)

6. A *Bánk bán* új részlettel bővül

„Erkel Bánk bánja ismét színrekerül a Nemzeti Színházban, Bognár Vilma, mint királynő előadásában. [...] Beszéli, hogy Erkel egy külön áriát készített a művésznő számára. Nem vagyunk barátai az efféle beékelt áriáknak, mert mindig valami mesterembszerű eljárás van a dologban, mely a kifejezési igazság rovására történik. Különb, ha valami jobbat írt, mint az előbbi énekrész, úgy mi leszünk az elsők az elismerésben.”

(*Zenészet* *Lapok*, 1866. január 21., 16. sz., 128.)

7. Kritika a *Dózsa György* harmadik, tetemesen megrövidített előadásáról

„Nemzeti színház. / A húsvéti férfiák után legelőször is Szigligeti⁵³ II. Rákócýjával s utána Erkel Dózsájával találkoztunk. A feltámadás után e két darab mindegyike arra támadt fel, hogy törzsének némely ágait a gondos kertészek, kik fennmaradását szívükön hordják, ovatosan lenyesegették. Ebben az opportunitási világban, hol egy magasabb szemhunyorítás vagy ráncszedett homlok is elégséges arra, hogy valaki – kivált ha valamire aspirans – napjában többször is változtasson féljabbot vagy félbalt, semmi nagy megütközést nem okozhatnak az efféle csekélységek, melyekhez úgy hozzá szokhatunk, törődhetünk lassanként, mint a méregfa illatához, melynek elbódító mómora csak álomban kecsgetet egy szebb jövő képeivel. – Elég az hozzá, hogy mind a két páholy – és katedra-izgató darab, szorosabb viszonyba lépett a vörös plajbászszal s most már gyakorlatilag ők is megérthetik, hogy mi az a »restitutio in integrum?« – Mind ennek dacára »Rákócy« még nagyobb tetszésben részesült mint azelőtt, ami magában is bizonyítja, hogy egy elmaradt maród golya kepelése nem csinál tavaszt, s hogy a tüzet semmiféle okos ember nem igyekezett olajjal eloltani. Nálunk erre is akad ember. Miért ne? midőn számtalan van, a ki komolyan hiszi, hogy csakugyan lehet fából is vaskarikát csinálni!

De ha »Rákócy« a vörös kréta nemigen szívesen látott piros tojás lehetett: ugy Dózsánál még szentelt báránnyra is érdemessé tevő magát ama jó szolgálatokért, melyeket érdekében tett, s melyekért szerző és közönség egyaránt le lehetnek neki kötelezve.

Erkel ez uttal [április 23-án] tetemes megrövidítések s előnyös módosításokkal mutatá be e legujabb szép dalművét, melynek számos megkapó és valóban emelkedett részei mindinkább kidomborulnak s meghódítják a magyar közönséget, mely lassankint megszokja benne nem a sarkantyú alá való toborzó rhythmusokat, hanem a költészettől ihletett mozzanatokot keresni és élvezni. Mint minden magasabb irányú és mélyebb átgondoltság után teremtett zenemű, ugy e dalmű is annál több elismerésre fog találni, mentől többet fogja azt a közönség hallani, s meg merjük jósolni, hogy idővel a műsor legkeresettebb és kedvencebb operái közé fog sorakozni, főleg ha szerző higgadt megfontolás után meg néhány feleslegesebb részletől sem fogja sajnálni a megváltást. Részünkről, mentől többet halljuk, annál inkább megerősödünk kimondott abbeli meggyőződésünkben, hogy **Dózsa nemcsak legsikerültebb dalműve Erkelnek, de egyszersmind olyan, melylyel valóban nagy előlépést tett a magyar műzene hódítási terén.** [kiemelés: Sz. K.] Mind szavai, mind poliphonikus összések és gondos, találó hangszerelés tekintetében sok helyt oly magaslatot mutat az, melyről a magyar múzsának már fölemelt fővel lehet széttékinteni. Hogy a 4-ik felvonás, s főleg a sátorjelenet marad a mű fénypontja: ez alkalom is beigazolta. Maga e részlet képes e dalmű sikerét biztosítani. – Az 5-ik felvonás melodramai beosztása is most már sokkal kielégítőbb. Dózsa átalmodja s nem sétálja át a visiókat. Igy megfelel a költői eszmének. Még csak a jósnót kellene szellem alakjában felléptetni. – Szerzőt sokszor kitapsolta a közönség a szereplőkkel együtt, kik mindnyájan jelesen

működtek. Főleg *Ellingert* és *Paulinét* kell kiemelnünk. Nem mulaszthatjuk el azonban megjegyezni, hogy Pauliné bár találóan eszményíté Rózsát, mely szerep egészen illik művészi egyéniségéhez, de néha oly túlságosan piano szeret intonálni, hogy inkább gondoljuk, mint halljuk a hangot. A hangfokozat aránylagosabb beosztására kellene ügyelnie. *Ellinger*, ha jobban igyekeznék a népzézer jelleméhez illő arc- és tagmozdulatokat eltalálni, még hálásabbá tenné szerepét. Lóra nem igen jelentékeny szerepéből senki sem fog művészebb alakot teremteni, mint *Carina* k. a., *Simon* ez uttal nemesebb büszkeséggel játszott mint azelőtt. *Kocsis Irma* k. a. kezében még mindig nem domborul ki a költő szerepe úgy, amint kellene s úgy, a mint az megérdemelné. Egyenlő hangszinezetet, árnyalatokat s egyenlő előadási modort használ minden dalnál. Ez monotonná teszi az egész jelenetet, melynek pedig fölvilványozni kellene. **Ha szerző lejjebb transponálná a k. a. számára a szerepet, talán sokban segítve lenne,** [kiemelés: Sz. K.] miután sokszor a dallami folyékonyt és szinezetet kénytelen más regiszterbe áttenni, a hol is aztán nem bírván az előbbi egyenletességével, ez szakgatottságot [!] és éles szinezetet idéz elő simaság és hangkellem helyett. – Emellé még szabadabb, szenvedélyesebb mozgást és büszkébb magatartást ajánlunk. Hisz a király szerint a költő is koronát hord a fején, – ha mindjárt nem is aranyból. *Kőszeghy* Barnája mi kívánni valót sem hágy maga után. *Pauli*, *Bodorfi*, *Ormai* találóan töltik be helyeiket. April 25-én változatosság és a távcsövek tekintetéből »Traviata« adatott!”

(*Zenészeti Lapok*, 1867. április 28., 30. sz., 477–478. h.)

8. A kiegyezés után

Pisszegő ellenék a közönség sorai között egy *Bánk bán*-előadáson

„Nemzeti színház.”

„»Bánk bán« oct. 1-én zsúfolt házat eredményezett, s a szereplők, valamint Erkel F. is kitüntetésben részesültek, dacára annak, hogy föltünőképen sok volt ez este a piszegő [!] ellenék! Hogy ki ellen s miért? senki sem tudta megfejteni. ---”

(*Zenészeti Lapok*, 1867. október 6., 1. sz., 14. h.)

9. Hunyadi-előadás hárfá nélkül⁵⁴

„Hunyady László régi vonzereje még most sem csökkent, habár címszerepe még mindig nélkülözi a méltó alakot. Mult kedden Ellinger a szokottnál erősebben használta az orrhangokat és a folyékonyt hiányát sem tudá szép előadással palástolni, Korbay a királyt énekelte, ez uttal kísérletileg; de kísérletnél egyebet nem is eredményezett, mert e szerep egyelőre túlhaladja erejét. [...] Kőszeghy szokott szerencsével működött a sötét jellemű Cilley alakítása és énekében. Kendelényi Fanni k. a. újfent nagy hatást tett az élenk és kerekdeden kihozott magas »dé«-vel. Erzsébet nehéz szerepét sok gondnal s általában elismerést érdemlőleg értelmezte. A férfikar lerázhatlan [!] teher gyanánt kerülgette a magas »F« és »B« közti tért; a veszekedési kar pedig ez uttal is szétbomlott. **A hárfát még mindig az üres pianino pótolja** [kiemelés: Sz. K.]. Az egész előadásra nézve haszonnal és dalmű becsének felelevenítésére nagy előnnyel járna, ha az oda tartozó diszleteket kijavítanák, a jelmezeket átalakítanák és a csoportozatok előállításában több bőkezűséget tanusítanának. Ha az új dalművekre annyi feleslegest pazarolnak, miért ne tarthatnának a régiéket kellő kiállításra igényt?”

(*Zenészeti Lapok*, 1868. március 29., 26. sz., 411. hasáb, [v.]⁵⁵)

10. Kibékülés: „országos babérkoszorú”

„ERKEL FERENCZ / huszonöt éves / JUBILEUMA

A nemzeti színház mult hó 30-kán ülte meg Erkel Ferenc magyar zenészeti működésének negyedszázados ünnepét »Hunyadi László« 25 éves jubileumával, mely dalműve ez alkalommal 173-ikszor adatott.

Az országban mindenki tudomást vett ez ünnepélyről, – s mindenki honfiai öröm és lelkesedéssel csatlakozott a nemzet e jelentékeny művészeti ünnepéhez.

Igen, – a nemzet ünnepéhez! – mert ezt az ünnepélyt nem a nemzeti színház tartotta veterán karnagya bokros érdemeiért; sem a főváros azért a sok élvezetért, melyben Erkel Ferenc géniusza által 25 éven át részesült: hanem az egész nemzet, mely az ő negyedszázados tevékenységében a magyar művészet megteremtésének momentumát ünnepelte; mely a »Hunyadi László« előadásában 25 év után, »Hunyadi László« 25 év előtti első előadására gondolt, mely alkalommal nemzeti zenénket mint egy csiszolatlan drágakövet először érinté a művészet teremtvő reformerejével az a kéz, mely aztán megmutatta, hogy az is ragyogásra van hivatva.

Ha eltekintünk nemzeti zenénk állásán Erkel Ferenc előtt, – ha latra vetjük a viszonyokat, melyek még akkor nemzeti zenénkkel szemközt annyira alant álltak, hogy nem egy dalműre, de egy műdalra is csak skeptikus mosolylyal gondoltak: ily viszonyok közt – mondjuk – az Erkel Ferenc álláspontja tökéletesen az, a mi nyelvünk reformterén a – Kazinczy Ferencé.

Erkel Ferenc az akkori általános nemzeti lelkesedésben fölrázta a honi művészet mezején is a nemzeti önbizalmat, s büszkeséget, – a nemzeti állami lét e két leghatalmasabb sarkkövét. A nemzeti zene kezdetleges anyagával összeköt egy válfajt, mely a művészet magaslatain egyik legfényesebb helyet foglalja el, t. i. a dalműét.

És a reform e terén, a helyzet consequenciája szerint a nyelvújítóknál még előbbre jár!

A nyelvújítók csak a nemzeti nyelv grammatikai önállóságáért küzdenek. A költészet terén érvényesítik ujitásaikat és teremtenek epost. – Igaz, hogy a nemzeti nyelvet érvényesítik is bennök, – de nem a nemzeti jelleget, a nemzeti szellemet. És évtizedeknek kell bekövetkezni, míg előáll egy Petőfi, egy Arany, – pótolni az elmulasztottakat!

Erkel működése szerencsésebb. Ő mindent összefoglal. Ihlettsége csalhatatlan tapintatot ad műösztnének. Ő fölbuzdítja a közérzületet a nemzeti művészettel szemközt. De ezenkívül politikai impulsust is gyakorol, és a művészet nemzeti sajátságaival összefoglalja a történelem nemzeti sajátságait; – s míg a nyelvújítók mindig egyoldaluak, s bár nemzeti tárgyat dolgoznak föl nemzeti nyelven, de azért a külformában idegen anyaghoz fordulnak: Erkel Ferenc kétszeresen nemzeti akkor, mikor e két hatalmas igényt egy magasztos frigyben olvasztja össze.

25 év telt el azóta és a magyar nemzeti zene gyakorlatban, elméletben példátlan előlépéseket tett, s a nemzetnek még az a szerencséje is kijut, hogy erőben, virágzásban látja még működni az ősz kertészt is, ki a már terebélyes törzsfá picit magvát először vetette el.

25 év telt el; – és a mit Erkel »Hunyadi László«-ban még csak sejtett, – azt »Dózsa Györgyben« már öntudatos eredménnyel emelte érvényre.

»Hunyadi László«-ban népszerűsége számít a szép: – »Dózsa György«-ben már emelkedett műérzékét és műveltséget követel.

És Erkel Ferenc művészeti népszerűsége is politikai jelentőségű; – mert 1848-ban az ő dallamai mellett vívott döntő csatákat a honvéd s későbbben, a szomorú napokban, az ő himnusa mellett imádkoztunk a szabadság istenéhez! –

De nem akarjuk ez uttal elsorolni Erkel Ferenc számos érdemeit egész terjedelmükben: – nem akarjuk a gyanunak még a látszatát is magunkra vonni, mintha a nemzet azokat egytől egyig ne ösmerné.

A műveltség magasabb légkörében él már a nemzetünk és tudja méltányolni azokat, kik őt odáig fölemelték.

Erkel Ferenc egyike ezeknek.

Sokkal többször méltányoltuk mi már az ő érdemeit kilenc évi működésünk ideje alatt, sem hogy ez uttal elég ne lenne, csak a nemzet törekvéseivel összefüggő dicsteljes nevére utalni.

De az országos babérkoszorú számos levelére mi is följegyzünk egy őszinte kívánatot.

Ohajtjuk, hogy isten kedvezzen életének még sokáig s hogy még 25 év múlva is tisztelhezzük ősz fejét, **hogy aztán félszázados, s bizonyára még nagyobbserű jubileumát együtt tarthassa a magyar nemzet e hazába való költözésének ezredéves jubileumával, – s hogy e magasztos nemzeti ünnepélykor az ő vezetése mellett zenghessék el a magyar dalárok az összes nemzet nevében hogy: »Isten áld [!] meg és tartsd meg jólét és boldogságban a magyart!«** [kiemelés: Sz. K.]

(*Zenészeti Lapok*, 1869. február 7., 19. sz., 291–292.)

11. Gesztusok

Ábrányi Kornél és Erkel Ferenc Arany Jánossal és Gyulay Pállal együtt az Országos Magyar Daláregyesület dalszövegíró pályázatának bírálóbizottságában⁵⁶

„Pályázati hirdetés. / Az orsz. magy. daláregyesületnek f. év. jun.12-(r)ől kelt költemény-pályázatára a kitűzött határidőig összesen 29 versköltemény érkezvén be (melyek jeligéi annak idejében közöltettek) az azok megbírálására, illetőleg azok közül a megzenésítésre legalkalmasabb kiválasztására, az egyesületi elnök és titkár hozzájárultával fölkért költők és zenészekből álló bíráló választmány, – névszerint: *Arany János, Bartay Ede, Erkel Ferenc, Gyulay Pál, Vadnay Károly és Zimay László* – f. év aug. 25-én egyetemes bíráló értekezletet tartván, abban *Arany János* következő indokolt véleményezéséhez csatlakozván, annak közzétételét egyhangúlag elhatározta:

[Arany János bírálata]⁵⁷

»A bírálat alá érkezett 29 dalszöveg között egy sincs, mely a magy. daláregyesület ig. választmánya által közzétett pályázat föltételeinek s az ott követelt művészeti színvonalnak akár általában, akár részleteiben megfelelné. [...] Mint *költemény*, alig emelkedik egy is a középszerűig, többnyire kezdők rím- és mérték gyakorlatai s a mi tanultabb kézre mutat is, nagyrészt üres, eszmétlen, színtelen, az újdonság vonása s a leleményesség szikrája nélkül. – Mint *dalszöveg*, a legtöbb szintén nem alkalmas. [...]

A mi különösen a pályázati hirdetésben követelt *tiszta magyar mértéket* illeti, értve ez alatt a Choriambus és rokon lábak *tiszta* használatát: azt a legnagyobb rész meg sem kísérlette, a pályázat e pontját föl sem fogta; mert jambus és trochaeus, – egy pár épen felütéses német anaepaeisti lábakkal, a $\frac{3}{4}$ ütemnek szolgálat szöveget. A kisebb rész pedig, mely magyar szabású sorokat használ, megelégszik a sormetszettel, de az sem mindenütt szabatos; s mértékről csak annyiban lehet szó, amennyiben a magyar nyelv (mint a népdalban) néha véletlen is, toborzó vagy choriambus lábbon lejt. Oly törekvésnek, mit várhatni lehetett volna, hogy a múlt század végeig magyar dallamra énekelt vers-sorok és szakok nyomán változatos, ügyes, hangzatos szöveget állítson össze valamelyik, éppen semmi nyoma. A mai közönséges két vagy három népdal-sor összekeverése, minden variatió. Egyes zeneszerzők találhatnának ugyan közöttük egy-kettőt, melyet saját

ízlésük szerint megzenésíthetnének; de tekintve, hogy a pályázatban előirt igényeknek egy sem felel meg általában, akár részleteiben, s így *sem tartami, sem formai tekintetben absolut becsű* köztük nem találtak: a bir. vál. a kitűzött 10 arany pályadíjat ez úttal kiadatni nem véleményezheti.« [...]»

Kelt Pesten, aug. 26-án, 1869.

id. Ábrányi Kornél

a magy. daláregyesület titkára”

(*Zenészeti Lapok*, 1869. augusztus 29., 48. sz., 759–760. h.)

12. Három *Bánk bán*-előadás a nemzeti színházi „üzem” sodrásában

a) „Múlt kedden (jún. 7-én) hosszabb szüneteltetés után Bánk bán adatott a nemzeti színházban. A nézőtér egészen megtelt a **Batthyány gyásznapélyre érkezett idegen vendégektől** [kiemelés: Sz. K.], kiknek élvezetes estélyük lehetett, mert az előadás igen szépen sikerült, mely méltán becsületet szerzett a nemzeti színháznak. Ellinger, ki az este hangja teljének birtokában volt s Pauliné, ki nem csak meghatóan énekelt, de játszott, alakított is, számos kihívások és egész taps-záporban részeseültek. Odry, lelkesen és nagy hatással énekelte Petur bánt s Kocsis Irma k.a. is dicséretet érdemel Gertrud nehéz szerepének sikeres betöltéséért. Kőszeghy, Pauli és Kaczvinszky is szabatosan működtek.

Az együttesek összevágók és erőteljesek voltak, valamint a zenekar is Erkel F. vezetése mellett mi kívánni valót sem hagyott. Ridley Kohne⁵⁸ különösen kivált a *viola d’amour*⁵⁹ magánrész szép előadása által. – Sok ily erőteljes előadást óhajtunk a nemzeti színpadon.”

(*Zenészeti Lapok*, 1870. június 12., 37. sz., 566. hasáb.)

b) *Viola d’amour* szóló Reményi⁶⁰ kadenciájával

„Az elmúlt héten két oly opera került előadásra a nemz. színházban, melyekkel már nagyon régen nem találkozott a közönség. Az egyik volt Thomas »Hamlet«-je folyó hó 21-én, s a másik Erkel »Bánk bán«-ja okt. 26-án, mind a kettő zsúfolt ház mellett adatott s közönségünk mind két alkalommal beigazolta, hogy azok kedvenc operái közé tartoznak. Mind a kettőben Pauliné-é volt az est diadala, ki szünni nem akaró tapsokat aratott. [...] Melindája is ezúttal az egész szerep jellemének megfelelő felfogás és kifejezés által tűnt ki.

Bánkot Stéger Ferenc adta első vendégjátékául, még pedig oly szép alakítás és ének-előadással, minőt csak e kiváló művésztől lehetett várni. Ő e szerepet nem csak drámailag emeli tökéletesen érvényre, hanem valódi kifejezést is tud adni mind ama érzelmi hullámzatoknak, melyek benne minduntalan váltakoznak. Stéger, dacára, hogy már két évtized óta uralja ritka tenorhangjával a színpadokat, még ma is annyi erőt, bájt és hajlékonyságot tud önteni hangjába, minőt kevesen pályatársai közül. S a mi legfőbb előnye: az az *előadás enthusiasmus*a, mellyel mindenkor hat és gyűjt. Kőszeghy, Tiborc szerepét ez este oly valódi bensőséggel adta, hogy a közönség zajosan megtapsolta. Kocsis Irma, a királyné nehéz éneklésével szerepével dicséretreméltóan küzdött meg. Meg kell emlékeznünk Tallian-ról, ki Biberák szerepében újabb tanújelét adá tehetségének és nagyobb szerepekre való képesülésének is. Pauli a magyar királyra szóló felköszöntést oly hévvel s erőteljességgel énekelte, hogy valódi viharos tetszést idézett elő. A *viola d’amour* solót Reményi Ede játszta s abba egy újabb szabad ábrándozású kadenciát szőtt bele, mellyel valamint az egész soló finom és érzelmeteljes előadásával nagy hatást és méltó tapsokat aratott. Odry kissé indisponálva volt, s a bordalnak is csak egy szakaszát énekelte. [...]”

(*Zenészeti Lapok*, 1871. október 29., 5. sz., 77. h.)

c) *Gertrúd–Bánk bán kettősét követően elmaradt az imakar és a király bevonulási jelenete* „Az elmúlt hét operai előadásai, szokottnál érdekesebb mozzanatokot tüntettek fel. Ápril. 25-én majdnem egy félévi szüneteltetés és mellőzés után »Bánk bán« opera került színre nagyrészt új szereposztással. Melindát Balázsne assz., Tiborcot Odry, Petur bánt Maleczky s Biberachot Tallián énekelte. A közönség, mely a volt Orczy-kormány alatt jó részben elriadt már a színház látogatásától, ez úttal egészen megtölté a nézőtért s kitüntető tapsokkal fogadta mind a művet, mind pedig annak érdemdús szerzőjét, kit minden felvonás után zajosan ki is tapsolt. A címszerepet Stéger hirtelen rosszulléte folytán Ellinger volt szíves rögtön elvállalni, ki ez este kiválóan hangja birtokában lévén, többször kiérdemelt tapsokat aratott. Az opera előadásán habár meglátszott sokhelyt az új szereplőknek még nem egész biztossága, még is összevágóan s kivált az együtteseket illetőleg, hatással ment véghez. **Csak helyeselhető szerzőnek ama elhatározása is, hogy a 2-ik felvonást a királyné meggyilkolása utáni jelenettel bevégezte. Az utána következő imakari s bevonulási jelenetek mindig háborítólag hatottak a drámai hatásra s valóban csak óhajtdandó, hogy jövőre is azok kihagyásával adassék e felvonás [...]** [kiemelés: Sz. K.]. A csattogó trilla nem éppen erős oldala Balázsneának, [...] De a hol szép kötött hanghordozás, könynyed futamok és magyar hangsúlyozások kellettek, ott hangját és művészetét érvényre tudta emelni. Ez opera egyik főszemélyesítője, mindenesetre oly képviselőt nyert benne, kivel az elődök után is meg lehet szerző elégedve. Mind ő mind Ellinger, magán és kettős dalaik után többször zajos tapsokat arattak, ki kell emelnünk Odry alakítását és kifejező énekét, mely valódi művészi színvonalra emelkedett. Kvassayné a királynét méltóságteljesen és szerepe sokoldalú nehézségeivel szemközt is az igényeknek megfelelően személyesíté. Maleczky nem volt teljesen hangjánál, azonban dicséret illeti a szövegszavak érthető ki-ejtéséért. Tallián, Ormay (a király) jól betölték szerepköreiket. A híres viola d’amour-féle epizód ez úttal nem tett oly benyomást a közönségre, mint azelőtt.”

(*Zenészeti Lapok*, 1873. május 4., 17. sz., 133.)

13. A *Brankovics György* mint a magyar zene „haladási jogának” képviselője: a bécsi Burgtheater bemutatójának terve

„Magyar opera külföldön.

Erkel Ferenc Brankovicsáról mi már az első előadások után határozottan kimondtuk, hogy e dalmű esemény a magyar zeneirodalomban s hivatva van nemzeti zenénk élet-revalóságát Európa előtt megpecsételni. A sajtó – egy árva votum kivételével – a mi véleményünk szerint nyilatkozott a dalműről s a közönség is fokenként oda emelkedett, hogy a nagy stílű operák közt Brankovicsot is rendkívül kedveli. Még csak a külföld van hátra. Most már ez is megjelent, hogy Brankovicsot a nemzeti színpad deszkáiról Európa elé vigye.

Pár nap előtt a bécsi udvari dalszínház küldötte, Doppler Ferenc, végig hallgatta Erkel Brankovicsát. Előadás után gratulált a nagyérdemű szerzőnek s azonnal kikérte tőle az előadhatás jogát a bécsi dalszínház részére, mit Erkel szívesen meg is adott neki. Mire soraink napvilágot látnak, a szöveg szabad fordítása nagyjában talán már el is készült⁶¹ s a jövő szezisonban valószínűleg már a bécsi dalszínház műsorán lesz az első magyar opera, mely valaha Magyarország határain túl színre került.

Mi egy percre sem aggódunk a dalmű sikere felől. Oly szépen van az megírva, annyira kielégíti a dalmű legújabb igényeit, annyira szem előtt tartja ama modern s egyedül jogos irányt, mely kiválóképpen Wagner Richárdtól datálódik, hogy hatnia kell akárhol, akármily közönségre, ha minden megkívántósága szerint adják elő.

Lapunk az első előadás után terjedelmes bírálatban méltatta Brankovicsot s előnyeit, hiányait egyaránt megjelölte. Ha most újra foglalkozunk vele s a róla adott magyarázatot mintegy kibővítjük, ez azért történik, mert a tudatlanság és malícia, vagy szövetségesük: a legegyszerűbb elfogultság megint résen van, hogy valamiképp gyöngíthesse az általános hatást s a közönségből sokakat a maga részére csábíthasson.

Az ellenlábások pártja két részre oszlik. Egyiknek az fáj, hogy Erkel nem a Hunyady László modorában írta Brankovicsát; a másik a miatt kesereg, hogy Erkel a nemzeti zene rovására concessiókat engedett Wagner Richárdnak. Csodálatos vád mind a kettő. Hogy mennyire alaptalanok, azonnal kimutatjuk. [...]

Erkel Ferenc Hunyady Lászlója szép dalmű s ezelőtt 29 évvel óriási vívmánya volt a magyar zenének, de már 1874-ben csak Brankovicsot írhatta meg, ha reputációját gyöngíteni nem akarta. 1848 előtt még nem volt magyar műzene; Erkelnek tehát meg kellett mutatnia Magyarországnak, hogy van magyar műzene magasabb értelemben is s Hunyady Lászlóval megmutatta; 1874-ben már nem azt kellett bebizonyítani, hogy létezik a magyar műzene, mert 25 év alatt meglepő virágzásnak indult nemzeti zenénk, hanem be kellett bizonyítani azt, hogy a magyar műzene világirodalmi jogosultsággal bír. [...]

Az, a ki Brankovicsot gáncsolja, egyenesen a magyar műzene haladási jogát vonja kétségbe, egyenesen azt tagadja, hogy a magyar műzenének az új korviszonyok légkörében szabadon ép úgy fejlődnie, mint a hogy irodalmunk fejlődött Bessenyeitől Vörösmarty-ig. – Azt mondják az ósdi urak, hogy meg kellett volna tartani a haladás fokozatait, a rendszeres fejlődés természetes processusát, mert ugrást a művészet sem ismer s minden erőszakos lépés megbosszulja magát a következményekben. De hát van-e ugrás nemzeti zenénk fejlődési processusában? Természetellenes-e az a különbség, mely Hunyady Lászlót Brankovicstól elválasztja? Erkel működése a világon a legrendszeresebb. Először a nemzeti zene elszórt anyagát gyűjtötte össze minden magasabb irány nélkül, csaknem a kezdetlegességig igénytelen alakban, mely ma már csak relatív becsű, – azután a meglévő anyagnak kezdett nemesebb formát adni, de még mindig oly szűk, oly speciális keretben, hogy általános figyelembe vételre nem tarthatott számot, – végre kiemelkedett a szűkre vont korlátok közül, megszabadította alkotó tehetségét az akadályoktól, s a ma már megnesmesült anyagnak megadta azt a fensőbb, minden alanti értelemben vett specialitástól ment művészi kidolgozást, mely egyedül adhat a magyar zenének polgárjogot az európai művészetben. Erkel csak a tetszetős slendriánból emelte ki a magyar zenét, hogy azzal a világművészet régióiba szármalyjon. Nem vont le semmit nemzeti zenénk lényegéből, sőt becsesebbé tette a magasabb forma által, melyben Európa előtt ezután megjelenhet. Ha e törekvés bűn volt, ha e törekvésben nagy sikert aratni vétek, akkor Erkel igazán nagy bűnös, – ámbár a pater paccevit [helyesen: *Pater; peccavi = Atyám, vétkeztem*] önök mondhatnák el helyette. [...]

A másik párt azzal vádolja Erkel, hogy Brankovicsában concessiókat tett Wagner Richárdnak. Ezekkel röviden végezhetünk. Nagyobb bókot nem mondhatnak Erkelnek, mintha Wagner nevével hozzák kapcsolatba. Wagner minden elődjénél szebben és tisztábban érzékítette drámai zene ideálját; a zenei kifejezésnek megadta azt az igazságot, mely az olaszoknál dallamos kótya-vetyére került s máshol is torz alakban, rémítőn elferdítve jelent meg hosszú évek lefolyása alatt, Wagner visszaadta a drámai zene méltóságát, megtisztította a ráragadt salaktól, lényéhez illő eszményi légkörbe emelte, nimbussal övezte homlokát, minden ízében megnesmesítette s fölruházta eddig álmodni sem mert hatalommal. Ezt tette Wagner Richárd. Ha már most Erkel Ferenc oly magasra tudott emelkedni, hogy átvehette Wagnertől azt, a mi nála szép, jó és hatalmas, a drámai igazságot, a zenei kifejezés igazságát s ezt Európaszerte, még Verdi által is elfogadott magas műírányt szépen

ki tudta egyeztetni a magyar zenével, mint ahogy ki is egyeztette, akkor ez a legnagyobb, legklasszikusabb érdem, amire csak magyar zeneköltő szert tehet. Reméljük, ily világos conclusió után több szót nem kell vesztegetnünk s nyugodtan bevárhatjuk a külföld ítéletét, melyről nemsokára hallani fogunk (e.)” [= Ábrányi Kornél].

(*Zenészet*i Lapok, 1874. június 28., 9. sz., 66–67.)

14. Közös hír a két utolsó operáról, a *Névtelen hősről* és az *István királyról*

„A magyar operairodalom ismét ünnepnapra készülhet, Erkel Ferenc koszorus zeneköltőnk, egy időre félretevén »Szent István« nagyszabású zenedrámái művének folytatását, melyet tudvalevőleg az új operaház megnyitása alkalmára az új operaház megnyitása alkalmára ír Molnár György szövegére, s melyből jó rész már készen is van, most egy új 3 felv. magyar dalműven dolgozik, melynek címe: »Ismeretlen hősök«, s melynek szövegét az 1848–49-ki szabadságharcból Tóth Ede genialis szinműírőnk szolgáltatotta a zeneköltőnek, ki őt erre különösen fölkérte.

Alkalmunk volt a nevezett szövegek könyvbe bővebben beletekinteni, s mondhatjuk, hogy az egyike a legsikerültebbeknek, miket e nemben ismerünk. Az eszme, a kidolgozás, s főleg a tiszta versemérték, s azok nemzetiességek, oly előnyöket nyújtanak a zeneköltőnek, melyek egy Erkel Ferencz kezében csak a legnagyobb sikerről biztosíthatnak. A dalmű még az őszig elkészül s még ez évben színre fog kerülni.”

(*Zenészet*i Lapok, 1875. június 13., 19. sz., 152.)

15. A *Hunyadi László* az operairodalom legnagyobb remekművei szomszédságában

„Múlt csütörtökön, szombaton és vasárnap egymásután három nagy operát hoztak színre: Hunyady Lászlót, Tell Vilmost és Don Juan. A fővárosi közönségnek nem lehet az a panasza, hogy nem részesül a legnagyobb szellemek termékeiben, vagy hogy egyoldalú művezetés miatt csak az operairodalom egyik ágára szorítottatik. A mostani művezetés tisztán a közönség igényeit tartva szem előtt, pártatlanul sorozza egymás mellé Mozartot, Aubert, Rossinit, Meyerbeert, Verdit s mindazokat, kik életre érdemesek. A nagy szellemek közt, a magyar operairodalom érdemdús teremtőjének is kiváló hely jut. Erkel Ferenc műveit nem csak a nemzeti szempont tartja fenn, hanem inkább és főleg az az absolut becs, az a változatlan belérték, mely azokban rejlik. Jogosult büszkeség foglalja el szívünket, valahányszor Erkel Ferenc gondolatdús, dallamos, nemzeti inspiratótól áthatott operáit halljuk s méltón csodálkozhatunk azok fölött, kik e kitűnő, bevégzett operák hallatára is kételkedni mernek a magyar zene jövőjében és életrevalóságában.

Hunyady László diadalmasan tartja fel helyét a műsoron évtizedek óta. A romboló idő, mely annyi szellemi munkát semmisít meg, tesz elavulttá: Hunyady László fölött nyomtalanul röpült el; frissességéből nem törült le, hatásából nem vonhatott el semmit. A csütörtöki előadás alkalmából is zajos tetszésre ragadta a közönséget s a koszorus szerzőnek többször ki kellett jönni a lámpák elé a hosszas és lelkesedett tapsokra. Ellinger több heti betegség után ekkor lépett fel először a címszerepben. Előzékenyen fogadták; látszott, hogy a veterán tenorista nem utolsó helyen áll a közönség kegyében [...] Szilágyi Erzsébetet Benza Ida szokott bravourral énekelte; a Lagrange-ária után szünni nem akaró taps volt jutalma. Újabb időben hangja némileg tisztult, – örömmel jegyezzük föl. Maleczkyné Gara Mária szerepét sok ízléssel adta s a tetszést megérdemelte ott, hol a szerep inkább lyrai, például a 3-ik felvonás duettjében. A drámább részek inkább

elmosódtak. A rendezőség sok feltűnő hanyagsággal járt el az egész darab alatt, mi méltán megrovás alá eshetik. Böhm rendező úr gyakran nyújt alkalmat az ily megrovásokra más operákban is. Nem ártana kissé jobban emlékeztetni kötelességére. (Szombaton Tell Vilmos került színre...)”

(*Zenészet*i Lapok, 1876. január 12., 1. sz., 5.)

16. Erkel Ferenc, a Filharmóniai Társaság karnagya Beethoven IX. szimfóniáját vezényli

„Az első philh. hangverseny szép közönséget gyűjtött a színházba. A társulat, életrevalóságát s hogy magasztos rendeltetésének képes megfelelni, fényesen igazolta. A *9-ik symphonia* előadása Beethovenól általában véve, becsületére válhatik. Századunknak ez egyik legóriásibb szellemi alkotása; – midőn pár évvel ezelőtt először előadatott, kimerítőleg ismertettük. Ez úttal csak annyit jegyzünk fel, hogy a társulat megerősített zenekara gondos tanulmányt fordított Erkel F. kiváló igazgatása alatt annak méltó előadására s ha nem is mondhatjuk, hogy minden tekintetben és minden részletében kielégíté az e műhöz kötött igényeket, de annyit igen is, hogy élvezettel hallgathatta a közönség. Mi magában is sok, ha meggondoljuk a velejáró óriás nehézségeket. Rendkívül sok ösztöngyakorlás és kiváló erők igényeltek ahhoz, hogy e mű minden árnyalata művészi-
leg kidomborodjék. Minden hangszerre nézve kiváló képviselőkkel bír a nemzeti színház zenekara, de nem a műkedvelők mind kik benne részt vettek. Évek kellene ahhoz, hogy egy testület egészen eggyé forrjon, egy ily nagyszerű mű előadásában.

Rietz⁶² versenynyitánya kellő szabatosság és tüzzel adatott elő. Abban leginkább a masszák vannak hivatva hatást költeni. Maga a mű ügyesen és sok rafineriával írt zenekari mű. Eredeti gondolat nem sok van benne s egészben véve csak ügyes és hatásos karmesteri dolgozat, mely a nagy közönségnek mindig tetszeni fog. Pauliné szépen értelmezett egy magándalt Gluck »Orpheusából« és érdemlett tapsokban részesült. – A szépszámú közönség sok elismeréssel adózott a társulatnak s Erkel Ferencnek, kinek igazgató pálcaja már előre biztosítja a többi előadás sikerét is.”

(*Zenészet*i Lapok, 1867. november 24., 8. sz., 124. h.)

17. Erkel Ferenc zeneakadémiai megnyitó beszéde 1875. november 14-én

„Nagyméltóságú közoktatási Miniszter Úr!⁶³

Mélyen tisztelt vendégkoszorú!

Ama szerencsés és örvendetes helyzetben vagyok, hogy Nagymgod és a mélyen tisztelt vendégkoszorú nagybecsű színe előtt az országos magyar királyi zeneakadémiának első tanfolyamát immár a mai napon megnyitottnak nyilváníthatom.

S e mai nap örökké nevezetes közművelődési mozzanatot fog jelezni a magyar haza műtörténelmi év lapjain, mely Nagymgod fényes nevével lesz összekötve ki e műintézet életbeléptetésének nagy horderejét melegen felkarolva, annak az ország kedvezőtlenebb anyagi viszonyai mellett is tetet és életet adni méltóztatott

Nagy horderejűnek és további kifejlődése keretében, messze kihatónak kell neveznünk ez új műintézetet, nem csak azért, mert mint magasabb műképző csarnok, a nálunk még kellő behatással nem méltányolt zeneművészetet is kiemeli a kezdetleges fogalmak homályából s azt a tudomány, és az általános világműveltség színvonalára emeli: hanem, azért is, mert mindnyájunk által rég óhajtott alkalmat nyújt arra nézve, hogy nemzeti életünkkel oly mélyen egybeforrott s immár az egész világ által figye-

lemre méltatott drága kincstünk: **a magyar zene világpolgári jogosultságát s legmagasabb kifejlődésre való képességét az állami közoktatás magaslatairól is hirdethessük** [kiemelés: Sz. K.].

De van a most elsorolt közművelődési kihatások mellett, még egy oly ritka, mondhatni, egyedül álló európai jelentősége is az orsz. kir. zeneakadémiának, – minővel még egy hasonló műintézet sem dicsekedhetett a világon. S ez az, hogy nagy hazánkfia Liszt Ferenc, ki hazafiúi áldozatkészségének már számtalanszor adá tanújelét, e műintézet kötelékei által nem csak állandóan van hazánkhoz fűzve, mint ennek elnöke, és szellemi vezére: hanem még a legmagasabb művészeti értelmezés és gyakorlati útmutatás mezején is közvetlen érintkezésbe lép a hazai tehetségekkel, s így az ő teremtő és termékenyítő lángszellemével első sorba hazánk művészeti oltárát világítja meg.

A legmélyebb sajnálattal kell itt megemlékezni ama előre nem láthatólag közbejött akadályról, mely Liszt Ferencet az orsz. zeneakadémia megnyitási ünnepélyének napján körünkben megjelenhetni meggátolta. De bírjuk írásbeli biztosítását, hogy rövid idő lefolyása alatt hazafiúi kedves kötelességének ismerendi állását elfoglalni, és saját szavaival élve: ereje legjobb részével közreműködni az építkezés és fejlesztés nagy munkájában.

Nagymgod kegyessége és megtisztelő bizalma folytán az orsz. Zeneakadémia igazgatói és egyik tanári állomására lett kineveztetésemet elfogadni, dacára az építkezés sokoldalú nehézségeinek valamint az uttörés nem mindenkor hálás munkájának, hazafiúi kötelességemnek ismertem, nemcsak azért, mert hazai közművelődésünk eme terén is, minden honpolgár hivatva van erejének porszemeivel is hozzá járulni az építkezéshez: hanem főleg azért, mert e helyen közvetlenül alkalmam nyiland szorosabban érintkezhetni hazám előretörő s a művészeti szépért lelkesülni tudó magyar ifjúságával [...].

A művészet az ég legszebb, legdicsőbb adománya. A ki annak éltető, lelkesítő légkörét szívja, kétszeresen megnemesült szívet hord keblében s kétszeresen fokozott melegséggel tudja szeretni a hazát is. De mert nagy igazságot rejt a költő szava mely azt tartja, hogy a művészet csak a művészek által emelkedik és sülyed [!]: igyekezzenek önök elszajátítani mind ama szép és nemes tulajdonokat, melyek az embert valódi emberré teszik, mert csak mint ilyenek kezébe lesz aztán bizton letéve hazánk művészetének virágzó sorsa is. Ne szeressék a művészetet, csupán az ő külső csillogó fényéért és anyagi eredményeiért, hanem ama megnemesítő hatalmáért, mellyel az emberiség nemtője, s mint az örök szép szétrombolhatlan [!] ideálja, soha ki nem apadható forrását képezi a jónak, a nemesnek és a dicsőnek.

Az általános [!] művészeti szép mellett, legyenek önök hű ápolói és lelkes képviselői a haza művészetnek is, mert egy nemzet elévülhetetlen hatalmát és fölényét csak is annak tudományos, irodalmi, és művészeti magaslata képezi.

Ugy a magam, mint tisztelt tanártársaim, valamint e műintézet növendékei nevében, kik a haza minden részéből ide seregelve az egész ország érzületét vannak hivatva képviselni, a legmélyebb hódolattal adózunk Felséges Urunk és királyunknak; örök hálával a magyar országgyűlésnek, és Nagymgodnak, hogy lehetségessé tette az orsz. Zeneakad. életbeléptetésével messzekiható lendületet adni az általános és nemzeti zeneművészetnek hazánkban is, mely hogy a magyar nemzet szellemi kifejlődése előnyére örökvirulásnak örvendjen: minden igaz honpolgárnak csak legfőbb óhajátását képezheti.

Tartsa meg Nagygod állandó kegyében e nagyreményű és jövőjü intézetet s fogadja ismételtlen mindnyájunknak abbéli legfőbb kívánságát, hogy az Isten még sokáig éltesse Nagymgdat a hazai oktatásügy, a tudomány, művészet felvirágzására.”

(*Zenészeti Lapok*, 1875. november 25., 35. sz., 275–277.)

JEGYZETEK

- * Az itt megjelent tanulmány első közlésként a Parlando zenepedagógiai elektronikus folyóirat 60. évfolyamában, a 2018/5. számban jelent meg. Ez a változat a „Tizennyolc szemelvény a Zenészet Lapok (1860–1876) és Erkel Ferenc kapcsolatának történetéből” c. cikk átdolgozott, rövidített és szerkesztett új változata.
- 1 Lásd az id. Ábrányi Kornél működésével foglalkozó legfontosabb szakirodalmat: LEGÁNY Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon, 1869–1873*. Bp., Zeneműkiadó, 1976; Uő: *Liszt Ferenc Magyarországon, 1874–1886*. Bp., Zeneműkiadó, 1986; Uő: *A Zeneakadémia születése = Magyar Zenetörténeti Tanulmányok*. Szerk. BÓNIS Ferenc, Bp., Zeneműkiadó, 1969; 9 *Erkel és Liszt Zeneakadémiája (1876–1877) = Magyar Zenetörténeti Tanulmányok*. Szerk. BÓNIS Ferenc, Bp., Zeneműkiadó, 1973; BERLÁSZ Melinda: *Zenetörténet tanítás a Zeneművészeti Főiskolán (1875–1945) = A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola 100 éve*. Szerk. UJFALUSSY József, Bp., Zeneműkiadó, 1977; SZEKERES Kálmán: *A magyar zene-tudomány története a XIX. században*, é. n., 69–81. (Kézirat az MTA Zene-tudományi Intézet Magyar Zenetörténeti Osztályán); GULYÁSNÉ SOMOGYI Klára: *Ábrányi Kornél a Zeneakadémián = Fejezetek a Zeneakadémia történetéből*. Szerk. KÁRPÁTI János, Bp., Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, 1992, 7–68.
- 2 SZABOLCSI: *i. m.* (1951), 117–123.
- 3 SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái, I. kötet*. Bp. Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, 1891, 30. Itt említjük meg, hogy az „id.” korjelző szócska csak Ábrányi azonos nevű fiának a közéletben való megjelenését követően jelent meg Ábrányi névhasználatában. Mivel e tanulmányban fia munkásságával nem foglalkozunk, a főszovegben eltekintünk az „id.” szócska használatától.
- 4 SZINNYEI: *i. m.* (1891), 30. Részlet a fivér, Ábrányi Emil (1820–1850) életrajzából.
- 5 Közülük Lavotta János (1764–1820) még Ábrányi születése előtt, 1804 és 1816 között lehetett tartós vendég Ábrányban, mint apja hegedűtanára. Vö. *Brockhaus-Riemann Zenei Lexikon, II. kötet*. Bp., Zeneműkiadó, 1984, 396; ID. ÁBRÁNYI Kornél: *A magyar zene a 19-ik században*. Bp., Rózsavölgyi és Társa, 1900, 9.
- 6 A felsorolt művészek közül Bihari János (1764–1827) valószínűleg már nem aktív muzsikusként, hanem csak eltartott, beteg emberként lehetett jelen a gyermek környezetében. Boka Károly (1818–1860) és Martinovics Péter (?–1858) azonban a kor híres cigánymuzsikusaiként – a más forrásokban is említett – Dombi Marcival és Bunkó Ferencsel együtt Ábrányi gyerekkorának hiteles szereplői voltak. Vö. ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1900), 127.
- 7 Uo., 14.
- 8 Az Erkel Ferencsel való találkozás időpontját az Erkel-irodalom, különösképpen Németh Amadé kutatásai az 1830-as évek első felére valószínűsítik. Vö. NÉMETH Amadé: *Erkel Ferenc életének krónikája*. Bp., Zeneműkiadó, 1975, 24. Ugyanakkor maga Ábrányi csak 1834–1835-re datálja azokat a találkozásokat, amelyek pályaválasztását döntő módon befolyásolták: vö. ÁBRÁNYI Kornél: *Erkel Ferenc élete és működése*. Bp., Schunda, 1895, 16.
- 9 SZINNYEI: *i. m.* (1891), 35.
- 10 ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1900), 109.
- 11 Lásd Ábrányi Erkel-monográfiáját: ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1895), 13–14.
- 12 ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1900), 66.
- 13 Uo., 61–62.
- 14 ID. ÁBRÁNYI Kornél: *Életemből és emlékeimből*. Bp., Franklin Társulat, 1897, 15–16.
- 15 A műről fennmaradt forrás hiányában csak sejtethető, hogy a darab Ábrányi tanárának, Kirchnernek, vagy esetleg Erkelnek a hatását tükrözhetette. Vö. ECKHARDT Mária: *Magyar fantázia, ábránd, rapszódia a XIX. század zongoramuzsikájában = Magyar Zene*, 1983, 2. sz., 133.
- 16 SÁGH József: *Magyar zeneszeti lexicon. Enzyklopediai kézikönyv*. Bp., Táborszky és Parsch, é. n. [1879], 10. Sággh József (1852–1922), zeneíró és tanár, Ábrányi Kornél tanítványa.
- 17 Friedrich Kalkbrenner (1785–1849): német zongoraművész és zeneszerző, 1824-től Párizsban Pleyel zongoragyárának résztulajdonosa. Frydrik Chopin (1810–1849): Párizsban működött nagy lengyel zeneszerző és zongoraművész (Szabolcsi): tanítványai körében Ábrányi Kornél 1843 végére tehető párizsi látogatásainak, „a nagy művészi génusz közelében néhány hónapig” töltött „felejtethetlen óráknak” sajnálatos módon a külföldi Chopin-irodalomban nincs nyoma. Vö. ID. ÁBRÁNYI Kornél: *Érintkezésem Miczkievics Ádámmal (1844–1845) = Uő: Életemből és emlékeimből*, Bp., Franklin Társulat, 1897, 15–23; továbbá MAJOR Ervin: *Chopin és Magyarország = Fejezetek a magyar zene történetéből*. Szerk. BÓNIS Ferenc, Bp., Zeneműkiadó, 1967, 73–74.
- 18 ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1900), 93.
- 19 Uo., 100.
- 20 Joseph Fischhof (1804–1857): osztrák zongoraművész, 1833-tól a bécsi konzervatórium tanára.
- 21 SÁGH: *i. m.*, 11.
- 22 Sigismund Thalberg (1812–1871): hírneves német zongoraművész, Párizsban 1836-ban Liszt vetélytársa.

- 23 Rudolf Willmers (1821–1878): magyar barát-ságáról híres osztrák udvari zongoraművész, az 1840-es évek közepétől az 1860-as évekig a magyar hangversenyélet gyakori szereplője. 1861-ben a magyar országgyűlés megnyitására írt *Hunnia* című szimfonikus költeményét nagy sikerrel adták elő.
- 24 ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1900), 99.
- 25 ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1897), 74–75.
- 26 Uo., 76–79.
- 27 Uo., 59.
- 28 Felesége 1849-től 1879-ig Medve Jozefa. Vö. *Vasárnapi Ujság*, 1896. január 5. Fiai, ifj. Á. Kornél és Á. Emil 1849-ben, illetve 1851-ben születtek.
- 29 SÁGH: *i. m.*, 11.
- 30 Ábrányi kezdetben más művészeti ágak képviselőit is bevonva egy irodalmi-művészeti folyóiratot készült kiadni, amely végül épp a zenei rovat nagyobb terjedelmi igénye miatt nem jött létre. Vö. ID. ÁBRÁNYI Kornél: *Az Országos Magyar Daláregyesület negyedszázados története 1867-től 1892-ig*. Bp., Rózsavölgyi és Társa, 1892, 13–14.
- 31 MOSONYI Mihály: *Szénfy Gusztáv úrnak = Pesti Napló*, 1860. március 7.
- 32 *Budapesti Hirlap*, 1860. március 14.
- 33 *Válasz Bartaloz Istvánnak = Vasárnapi Ujság*, 1860. április 1.
- 34 1851 közepétől Josef Prottmann pesti rendőrfőnök volt a magyar sajtóélet egyik ellenőrző és irányító személyisége. Vö. *A magyar sajtó története II/1, 1848-1867*. Bp., Akadémiai, 1895, 195. Ábrányi Kornél beadványának levéltári okiratát lásd: Magyar Nemzeti Levéltár, Elnöki Iratok, 1860: 2814/D118.
- 35 *Válasz Mosonyi Mihálynak = Vasárnapi Ujság*, 1860. május 13., 20. sz., 235.
- 36 ID. ÁBRÁNYI Kornél: *Erkel Ferenc kimagasulása a 60-as években = Erkel Ferenc élete és működése*. Bp., Schunda, 1895, 113.
- 37 ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1895), 117.
- 38 Uo.
- 39 Uo., 213.
- 40 BARNA István: *Erkel első operái az egykorú sajtó tükrében*. ZT/II., Bp., Akadémiai, 1954; Uő: *Erkel nagy művei és a kritika*. ZT/IV., Bp., Akadémiai, 1955; PÁNDI Marianne: *Száz esztendő magyar zenekritikája*. Bp., Zeneműkiadó, 1967; LEGÁNY Dezső: *Erkel Ferenc művei és korabeli történetük*. Bp., Zeneműkiadó, 1975; NÉMETH Amadé: *Erkel Ferenc életének krónikája*. Bp., Zeneműkiadó, 1975.
- 41 Lásd: *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok Erkel Ferencről és koráról*. Szerk. BÓNIS Ferenc, Bp., Püski, 1995, 124.
- 42 Joachim József (1831–1907), a Pozsony megyei Kőpcsényben született európai hírű hegedűművész. Liszt és Brahms barátja, 1859-től hannoveri hangversenymester, 1866-tól Berlinben a zenei élet irányítója, a Porosz Művészeti Akadémia alelnöke.
- 43 Lásd 1. sz. szemelvényünket.
- 44 Lásd Szénfy Gusztáv (1819–1875), az 1840-es évek egyik legjelentősebb dalszerzőjének, népdalgyűjtőjének és zenei írójának cikkét: ZL, 1865. március 9.
- 45 ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1895), 47.
- 46 Vö. SZERZŐ Katalin: *A magyar zenei sajtó történetéből: Zenészeti Lapok (1860–1876) = Magyar Könyvszemle*, 1985, 1. sz., 69.
- 47 Joachim József 1861 márciusában Bécsből érkezik a magyar fővárosba. A március 13-i hangversenye utáni díszvacsorán Erkel Ferenc is központi szereplő, akit melegen ünnepelnek a *Bánk bán* 1861. március 9-ei ősbemutatója után.
- 48 Patikárus Ferkó, híres pesti cigányprimás és zeneszerző, aki 1870 márciusában halt meg.
- 49 Volkmann Róbert (1815–1883), 1858-tól Pesten letelepedett szász zeneszerző, 1875-től a Zeneakadémia nagyhatású zeneszerzőtanára. Szabolcsi szerint a „pestbudai német zenekultúra legkiválóbb” képviselője.
- 50 Doppler Ferenc (1821–1883) Lembergben született fuvolaművész és zeneszerző, öccsével, Károllyal együtt Erkel és Liszt barátja, műveik kiváló hangszerelője. Az *Ilka és a huszártoborzó* című operája (1849) az önkényuralom korának legnépszerűbb magyar operája.
- 51 Hollósy Lonovics Kornélia (1827–1890) énekesnő (koloratúrszoprán), 1846-tól a pesti Nemzeti Színház sztárja, Erkel Gara Mária, Melinda, itt a *Sarolta* női főszerepének emlékezetes előadója.
- 52 Stéger Xavér Ferenc (1824–1911), operaénekes, hőstenor, a pesti Nemzeti Színházban (1848–1852, 1873–1874). Erkel Ferenc operáinak kedvelt éneke.
- 53 Szigligeti Ede (1814–1878): drámaíró, színművész a pesti Nemzeti Színház igazgatója. Legsikeresebb hazafias drámáját, a II. Rákóczi Ferenc fogságát 1848-ban írta.
- 54 A beteg Dubez Péter (1849–1890) nemzeti színházi hárfaművész helyett, mint más esetekben is, Erkel Ferenc helyettesíti kollégáját pianínón. Vö. NÉMETH: *i. m.* [1975], 183.
- 55 A „v” jelű kritikus Vajda Viktor (1835–1916), író és zenekritikus. Cikkei a Fővárosi Lapokban, Zenelapban is megjelentek.
- 56 Az 1863-as Arany Jánossal és az általa szerkesztett *Koszorú* című szépirodalmi lappal kapcsolatos Wagner miatt kirobbant sajtópolemia után itt vált nyilvánvalóvá a két tábor kibékülése a nyilvánosság előtt. Vö. NÉMETH G. Béla: *Arany János és Ábrányi Kornél vitája Wagner operareformjáról* = ItK 1967, 638–646.; SZERZŐ Katalin: *Egy*

„zenebölc” Arany lapjánál: Bartalus István = Irodalomismeret, 1992 május, 43–46.

- 57 Arany János fontos – a vers és a zene illeszkedéséről kifejtett – 1869-es esztétikai megnyilatkozása, mely ritkán idézett a zeneirodalomban.
- 58 Ridley Kohne (1812–1892), kiváló hegedűművész, 1850–1870 között a pesti Nemzeti Színház első hegedűse.
- 59 Viola d’amour: a XVIII. század első felében elterjedt alt-gamba, 6 vagy 7 húrja alatt ugyanannyi, a felsőkkel együtt rezonáló fémhúrral.
- 60 Reményi Ede (1828–1898), nagynevű magyar hegedűművész (Szabolcsi), a szabadságharc alatt Görgey tábori hegedűse, 1861-től Magyarország zenei életének egyik legnépszerűbb személyisége. Hamburgban korábban az ifjú Brahms felfedezője, a Berlioz, Liszt, Wagner nevével fémjel-
- zett újromantikusok lelkes propagátora, számos nemzeti ügy, mások mellett a Petőfi-szobor-alap lelkes támogatója.
- 61 A *Brankovics* szövegét Gotthard Wöhler, a Nemzeti Zenede német származású tanára fordította le. A bécsi bemutató terve azonban sajnos meghiúsult. Vö. LEGÁNY Dezső: *Erkel Ferenc művei és korabeli történetük*, Bp., Zeneműkiadó, 1975, 106.
- 62 Julius Rietz (1812–1877): német karmester és zeneszerző, a Mendelssohn-iskola kiváló képviselője.
- 63 Erkel zeneakadémiai megnyitó beszéde az intézmény felavatására érkezett Trefort Ágoston (1817–1888) és kísérete jelenlétében történt, aki vallás- és közoktatásügyi miniszter, a MTA későbbi elnöke volt (hivatali ideje: 1872–1888).

